

OSMANLI SÜSLEME SANATLARININ TÜRK KÜLTÜR TARİHİ EKSENİNDE DEĞERLENDİRİLMESİ

Dr. Mustafa TALAS* Yrd. Doç. Dr. Numan Durak AKSOY**

ÖZ: Sanat, milletlerin kültürünün bir ifadesidir. Bu sebeple, sanat tarihi aynı zamanda bir kültür tarihidir.

Abideleşmiş eserler, resimler, heykeller ve müzik eserleri bir sanatçının aynı zamanda dünyaya bakış açısının kendisidir.

Türk sanatı da, tabii olarak, Türk sanatçısının olaylara bakış açısına göre dünyasını ifade etmektedir. Tarihî süreç içerisinde Türkler, yaşadıkları coğrafyalara pek çok sanat eseri kazandırmıştır. Hunlar, Göktürkler, Uygurlar, Karahanlılar, Gazneliler, Selçuklular birbirlerine her türlü kültürel mirası aktarmışlardır. Hüküm sürdükleri coğrafyanın yerel özelliklerini de alarak bir sentez şeklinde Türk sanatını geliştirmişlerdir. Osmanlı sanatı da bu çizginin bir devamı niteliğindedir.

Sonuç olarak Osmanlı sanatına Türk kültürü ve İslâm medeniyeti kaynaklık etmiştir denilebilir. Batı tesirine kadar meydana getirilen eserler bu kaynaklara göre geliştirilmişken, Batı medeniyetinin tesiriyle kaynaklardan biri de Batı dünyası olmuştur. Eserlerin karakterlerini gelişme seviyesi büyük oranda belirlemiştir.

Osmanlı sanatının en önemli alanlarından biri, süsleme sanatıdır. Minyatür, çinçilik, oymacılık, kakmacılık, halıcılık, kumaşçılık vb gibi alt sahaları bulunan süsleme sanatı, Osmanlı medeniyet seviyesinin somut göstergeleri olarak karşımıza çıkmaktadır.

Anahtar kelimeler: Sanat, Türk Sanatı, Osmanlı Sanatı, medeniyet, Türk medeniyeti, İslâm medeniyeti

Evaluating on the Turkish Culture History of the Ottoman Decoration Arts

ABSTRACT: Art is the expression of the culture of a nation. For that reason, art history is also a cultural history.

---

* İnönü Üni. Fen-Ed. Fak. Sos. Böl. Malatya. mtalas@inonu.edu.tr

** İnönü Üni. Eğt. Fak. SBÖ Böl. Malatya. ndaksoy@inonu.edu

Monumental works, pictures, statues and musical works are also concrete of statement of the artists.

Turkish art expresses the world in his point of view, too. Turks have constructed a lot of works of art in places where they live in historical period. Huns, Gokturks, Ghaznavids, Uyghurs, Seljuks have passed their culture to Turks who come later. They developed Turkish art in a synthesis way by accepting the local characteristics of the places they reigned as well.

Ottoman art is the continuity of this line.

Consequently, Turkish culture and civilisation of Islam have been foundation of the Ottoman Art. But after Western civilisation had influenced the society of Turkish, the elements of western culture began to settle down in Ottoman Art.

Key Words: Art, Turkish Art, Ottoman Art, civilisation, Turkish civilisation, Islam civilisation

Giriş

Milletlerin sanatı, onların kültürlerinin bir ifadesidir. Çünkü, sanat eserleri milletlerin dünyaya bakış açılarının göstergeleridir (Aslanapa, 1978:591). Bu göstergeler ile, hem somut hem de soyut olarak karşılaşılmaktadır.

Türklerin pek çok bakımdan zirveye ulaştıkları bir dönemlerini temsil eden Osmanlı Dönemi'ndeki sanata, Türk kültürü ve İslam Medeniyeti temel kaynak olmuştur. Dolaylı olarak da, Bizans, Roma ve İran Medeniyetleri kaynaklık yapmıştır. Çünkü söz konusu medeniyetlerle İslâm dünyası onların parlak zamanlarında temas etmiştir. Türklerin temas halinde olduğu zamanlarda ise, bu medeniyetlerin kimisi çökmüş, kimisi de "çözülme devri"ne girmiş bulunmaktaydı. Kendisi hasta olan toplumların başka toplumlara deva olması sosyal realiteye aykırı olduğu için, söz konusu medeniyetlerin parlak dönemlerinde İslâm dünyasına, İslâm dünyasından İran'a, İran'dan da Maveraûnnehir ve Türkistan'a, buradan da Türklere iletilme imkânları olmuştur. Doğal olarak, söz konusu medeniyetlerin, Türklere etkisi İslâm medeniyeti üzerinden olmuştur denilebilir.

Osmanlı Döneminde, Türkler, pek çok abidevî sanat eseri meydana getirmiştir. Bunların çok önemli bir kısmı, Rumeli ve Balkanlarda inşa edilmiştir. Artık bugün bir çoğu tahrip edilmiş olan Osmanlı Sanat eserlerinin çok önemli bir mimarîyi temsil ettikleri söylenebilir. Bir çoğunun restorasyonu bile, yapıldığı dönemde harcanan zamandan daha uzun sürede tamamlanmış olan bu kültürel miras örnekleri, başta İstanbul, Edirne

ve Bursa gibi şehirler olmak üzere, pek çok şehirde açık hava müzesi gibi durmaktadırlar.

Sanat eserleri, bir toplumun geçmişine ışık tutan en önemli sosyal hayat göstergeleridir. Geçmiş dönemlerin yaşantısı, sınıf yapısı, ekonomik düzeni, kültürel özellikleri, eğlence-yemek kültürü, yönetim tarzı, saray çevresinin alışkanlıkları vs. sanat eserlerinde ve bunlar üzerinde yapılan işlemede çok rahat bir şekilde anlaşılmaktadır. Hem somut hem de soyut sanat örnekleriyle toplumların yaşam biçimini yansıtan kültürel miras örneklerinden olan süslemecilik kültür tarihi açısından da önem arz etmektedir. Bu önem, Türk Kültür Tarihi için de geçerlidir. Türk Kültür Tarihinde, sosyal, iktisadî ve kültürel hayatın doruğu olarak kabul edilen Osmanlı Döneminde en fazla gelişme kaydedilen sanat dallarının başında süsleme sanatları geldiğinden, bu çalışmada, süsleme sanatları değerlendirmeye alınmaya çalışılmıştır.

Bu çalışma üç alt başlıktan oluşmaktadır. Birincisi Osmanlı Sanatının Kaynakları, ikincisi Osmanlı Süsleme Sanatları ve üçüncüsü de Osmanlı Süsleme Sanatlarının Türk Kültürü Açısından Önemi adını taşıyan bu çalışma teorik analiz niteliği taşımaktadır. Osmanlı sanatının kaynaklarının ifade edildiği birinci bölüme bu aşamada başlanılabilir.

1. Osmanlı Sanatı'nın Kaynakları

Kültürler yaşadıkları ortamlardan hem etkilenir hem de söz konusu ortamları etkilerler. Bu durum, Osmanlı sanatı için değerlendirmeye tabi tutulacak olursa, Osmanlı sanatının da hem etkilenmesi hem de etkilemesi durumu söz konusu olmuştur.

Yukarıda izah edilen tarihî, sosyal ve kültürel gerçekliklerin yanı sıra, bir de kültür ve medeniyetlerin ana kaynakları gerçeği vardır. Osmanlı sanatı da, bir kültür ve medeniyet unsuru olarak iki ana kaynağa sahiptir. Bunlardan birisi, İslâmiyet öncesindeki Türk Kültürü diğeri de İslâm medeniyeti. Bu iki kaynaktan başka tesiri olan kaynaklar hep tali kaynak olma özelliğine sahiptir. Tali olmasının yanında, Türklere dolaylı olarak iletilmiş olma durumu da söz konusudur. Antik Yunan, Mısır, Roma ve Bizans kültürel kodları, Araplar tarafından alınıp geliştirildikten sonra, onlardan İrânlılara, onlardan da Maveraûnnehir ve Türkistan üzerinden Türklere geçmiştir. Bu makalede tali kaynaklardan çok ana kaynaklar üzerinde durulacaktır.

Hun, İskit, Avar, Göktürk, Uygur, Selçuklu, Osmanlı gibi aşamalara ayrılarak da incelenebilecek olan Türk sanatı, Orta Asya bozkırlarından Avrupa içlerine kadar geniş bir coğrafi sahada etkili olmuştur. Türkler

hakkındaki en eski sanat tarihi malzemelere, Altay Dağları'nın kuzey doğusundan Macaristan'a kadar uzanan coğrafi bölgede rastlanılmıştır. Söz konusu alanlarda bulunan Hun sanat eserleri, pek çok Avrupa müzesinde teşhir edilmektedir. Üzengi, eyer, yular gibi at koşumları, ilk halı örnekleri, keçeler, giyim kuşam malzemeleri, bronz heykeller, başlıklar, tokalar, aynalar, masklar ve başka etnografik malzemelerden oluşan Pazırık kurganlarındaki kalıntılar bunların en tipik örneklerini oluşturmaktadır (Gülensoy, 1994:121).

Hunlardan sonra Gök-Türklerin sanatı, Türk kültür ve medeniyet alanının önemli temsilcisi olmuştur. Başka kültürlerden daha az etkilenmiş olunmasından dolayı, hem Hunların hem de Gök-Türklerin sanatı, daha sonraki örneklere göre, daha çok Türk'e has olma özelliğine sahiptir. Gök-Türk sanatının en somut göstergesi olan Gök-Türk Yazıtları, Türk kültür ve sanat tarihinin ve Türk dilinin çok önemli kaynakları olarak Türk tarihinde çok önemli bir yer edinmiş olan abidevî eserlerden biridir. Gök-Türklerden sonra, Uygur Türkleri, aynı coğrafyada, Türk sanatının değişik bir yönünü ortaya çıkaran Türkler olarak dikkat çekmişlerdir. Uygurlar, önce Budizmi, sonra kısmen Maniheizm ve Hıristiyanlığı kabul eden Türk grupları olarak Turfan ve Haço civarında ve en önemlisi de Bin Buda mağaralarında ele geçirilen sanat eserleri ile Türk sanat tarihinin eşsiz örneklerini ortaya koymuşlardır. Uygur sanat eserlerinde, rulo ve blok yazma ve basma kitapları, fırça ile yapılan minyatür türü resimler, kaya ve duvar fresklerinde görülen çeşitli insan, hayvan, bitki ve mitolojik yaratık figürleri önemli yer tutmaktadır. Büyük oranda, Türk sanatçıları ve ustaları tarafından yorumlanmış olduğu gerçek olan Türk Sanatında, çeşitli devirlerde, farklı coğrafyada yaşayan komşu kültürlerle yakın temas sebebiyle ve Budizm, Maniheizm, Hristiyanlık, Musevilik ve İslâmiyet gibi dinlerin tesiri ile farklılıklar meydana geldiği görülmektedir (Gülensoy, 1994:121-122).

Türkler, pek çok devlet kurarak, onuncu yüzyıldan itibaren bin yıla yakın bir zaman süreci içerisinde İslâm dünyasında hakim unsur olmuşlardır. Bu bakımdan, çeşitli ülkelerdeki bir çok sanat türünün Türk sanatının gelişmesinde etkili olmaları doğal olarak söz konusu olmaktadır. Nitekim, Buhara'da 10. yy.'ın ilk yarısından kalan Samanoğulları türbesi mimarisi ile çığır açan bir abide olarak, Karahanlı ve Selçuklu türbelerinin gelişmesinde rol oynamıştır. Gazneli saraylarında ise, Samerra'daki Abbasi saray mimarisinin yine Sasanilere dayanan planı etkisini göstermektedir. Eyvan kubbe ve tromp gibi diğer mimari şekiller Sasanilerden gelen, unsurlardır. Fakat bununla beraber, hangi coğrafi bölgede olursa olsun, Türk sanatının örnekleri, başkalarından rahatlıkla ayırt edilebilmektedir (Aslanapa, 1984, Takdim kısmından).

İslâmiyet kendi algılayış ve yaşayış tarzının somut ifadesi olarak bir medeniyet ve bu medeniyetin ürünü olarak, sayısız abideler ortaya koymuştur (Arvasî, 1990:101).

İnsanda doğuştan var olan güzel sanat zevki, yeteneklerle ilgili bir olaydır. Sanat yeteneklerinin geliştirilmesine, islâmiyet, ölçülü bir biçimde olması şartı ile izin vermektedir (Hamidullah,1996:344):

“İslâmın sanat anlayışını belirleyen ilk prensip, putperestlik ile mücadelede ifadesini bulan surete tapma yasağının hadislere dayandırılarak “tasvir yasağı” şeklinde algılanmasıdır. Bu yasağın, diğer bütün prensipleri de etkileyen ana faktör olarak öne çıkmaktadır. Kutsal kitapta herhangi bir yasağın bulunmadığı tasvirin engellenmesi müslüman sanatçıyı iki çeşit kaçış yoluna itmiştir. Biri, figürden kaçış, diğeri figürü cansızlaştırma şeklinde olmuştur. Müslüman sanatçı, figürden kaçış tercihi ile, doğrudan doğruya soyut formlara yönelmiş olur. Arap harflerinin zamanla yuvarlaklaştırılarak zengin imkânlarla sahip bir ifade vasıtasının elde edilmesi bu türden bir kaçışın sonucu olarak değerlendirilmektedir. Figürü cansızlaştırma eğilimi ise, tabiattan alınan şekilleri stilize ederek soyut formlara dönüştürmenin yanında, diğer geleneklerden devralınan resmî bazı unsurlardan arındırılmış bir nakış çeşidi meydana getirme prensibi olmuştur. Sanatın önemli özelliği olan güzele İslâm sanatkârlarının bakış açısı Batıdakinden tamamen farklıdır. Batılı objektivist ve subjektivist anlayıştan farklı olarak, ‘güzel’ deyince, “mutlak güzellik” anlaşılmaktadır”(Ayvazoğlu, 1992:9-11). Burada bahsedilen mutlak güzellik de, “Allah’tan başka sevimliye layık bir şey yoktur” temeli üzerine bina edilmiştir (Gazalî, 1979:732-739).

Batı kaynaklı sanat anlayışından tamamen farklı bir yapıya sahip olan müslüman sanatçı için güzellik mutlak olduğundan çirkinlik de görülmelidir. Sözkonusu anlayışa göre, görünen bir nesnenin temelini araştırmak gerekmektedir. Bunun için de, “mimesis” adı verilen bir şeyin yerine benzerini koyma kaygısından uzak bir sanat hakim olmaktadır (Ayvazoğlu, 1992:11-12).

İslâm sanat anlayışı bu yönleriyle Osmanlı medeniyetini de etkilemiştir. Türklerde özellikle balballar, prens kurganlarında yaygın olan heykelcilik ve griften figürleri İslâmiyetin ilk dönemlerinde yaşamasına rağmen İslâmiyetin özümsemiği özellikle yerleşik hayata geçildiği dönemde terkedilmiştir. Özellikle, Uygurlarda heykelcilik gelişme kaydetmişti. İlk defa 750’den sonra, Uygurlarda, balbalları boyama ve duvarlara insan yüzünü resmetme çalışmaları başlamıştır. Kıyafetler ve yüz ile vü-

cut hatları ile Uygur prensleri ve çeşitli vakıfçılar, çok realist olarak resmedilmiştir (Aslanapa, 1978:24).

Bilindiği gibi, göçebe unsurlarda dinî telakkiler yüzeysel olmaktadır. Türk topluluklarından bazıları, göçebe hayatına İslamiyetten sonra da devam etmişlerdir. Devlet de kurmuşlardır. Bu yüzden yüzeysel dini telâkiler sayesinde mezarlarında koç heykellerini kullanmışlardır. 13 ve 15. asırlarda Doğu Anadolu'da kurulan Türk Devletleri buna örnektir (Eröz, 1985:56-60). Bahsedilen göçebe topluluklar, islâmiyeti kabul etmiş olmalarına rağmen hayvan figürleri içeren figürlerle süslenmiş mezar taşları yapmışlardır. Koç ve koyun ağırlıklı mezar taşlarından Van Gölü ve çevresinde günümüze kadar yaşamış olanları bulunmaktadır.

Osmanlılarda kültürün her sahasında olduğu gibi, sanatta da Yükselme Devri'ne kadar Türk kültürünün hayat nizâmı ve töresinin etkisi daha fazla hissedilmektedir. Bir cihan devleti oluncaya kadar daha önce beslenen kaynakların dışı yansıması olarak mimarîden musikiye kadar, edebiyattan süslemeye kadar örneklerle Osmanlı Sanatı insanlığın karşısına çıkmıştır. Bu aşamadan sonra, icra edilen her sanat türü, cihan devleti olmadan önce ve sonraki örnekleriyle dile getirilecektir.

2. Osmanlı Süsleme Sanatlarından Örnekler

Genelde sanat eserleri özelde de süslemecilik ürünleri inceleme yapılacak devrin sosyo-kültürel yapısı hakkında önemli ipuçları verir. Sanat eserleri, yönetim anlayışından tatalım da eğlence ve yeme-içme alışkanlıklarına kadar pek çok önemli toplum meselesini aydınlığa çıkarabilecek özelliktedir. Toplumdaki sosyo-kültürel mirası ve zaman içerisinde meydana gelen değişimleri de sanat eserlerinden öğrenebilmek imkânı mevcuttur.

Türk süsleme sanatları, mimarîdeki süslemeler (taş oymacılığı, ahşap işlemeciliği, çinicilik, seramik vb.), çadır süslemeciliği, maden süslemeciliği, kitap sanatları (hat, tezhib, ciltcilik vs.), halıcılık, kumaşçılık, cam işlemeciliği, minyatür, ebru ve buralarda anlatılamayacak kadar geniş örneklerden oluşmaktadır. Çok çeşitli olan söz konusu süsleme örneklerinin bazı önemli olanları, kültür tarihini ilgilendirdiği kadarıyla bu çalışmada ele alınacaktır.

Osmanlı sanatının diğer süslemelerinin büyük bir bölümünün ana pazarını oluşturan sanat kolu mimarîdir. Bu sebeple mimarîde kullanılan süsleme sanatlarından örnekler ile başlamak gerekmektedir.

Osmanlı mimarisinde, süslemecilik, özellikle eserlerin duvarlarındaki taş işlemecilikleri, çinicilik, ahşap işleme sanatları, kubbeler ve minarelerde kullanılan maden işlemeciliği şeklinde geniş yer edinmişlerdir.

Osmanlıdaki sanat geleneğinin Karahanlı, Gazneli ve Büyük Selçuklulardan Anadolu Selçuklularına onlardan da Osmanlı'ya uzanan bir çizgi halinde bir gelişme seyri vardır. 16. yüzyıl başlarına kadar rumî ve palmetlerle birbirini kesen sekizgen ve altıgenlerden meydana gelen geometrik şekiller taş işlemeciliğinde devam etmiştir. Bu dönemlerden sonra toplum hayatındaki batı etkisi kendini yapılarda da hissettirmeye başlamıştır. Taş işlemeciliğinden başka; vaaz kürsüleri, Kur'an muhafazaları, rahlelerden oluşan ağaç işlemeciliği süslemeciliğe örnek teşkil etmiştir. Bu süsleme sanatları da İznik, Bursa, Edirne ve İstanbul'a kadar silsile halinde devam eden devletin yaşadığı serüvene göre bir gelişme yaşamışlardır. Süleymaniye Camii bu açıdan en olgun örnek olarak bu gelişmeyi somut bir biçimde yaşatan bir örnek olarak öne çıkmaktadır (Aslanapa, 1984:306-316).

Bir başka süsleme sanatı örneği olan çinicilik de, Osmanlı sanatının mimaride kullanılan en önemli unsurlarından biridir. Osmanlıların gelişme düzeyine göre değişim yaşamış olan çinicilik, Türklerde, Uygurlara kadar götürülebilen bir geçmişe sahiptir. Karahaço Harabelerinde yapılan kazılarda bu geçmişin izleri, gri-mavi sırlı tuğlalar, sırlı kare tuğlaların zemin döşemelerinde kullanıldığı örneklerde ortaya çıkmıştır. Selçuklulardaki mozaik çini şeklinde devam eden bu gelenek, Osmanlı'da İznik ve Bursa Yeşil Camilerinde geliştirilmiş ve Edirne Selimiye Camii'ne kadar gelişme özelliğini devam ettirmiştir. Çinicilik Osmanlı'da, İznik, Bursa, İstanbul ve özellikle Kütahya'da çok sayıda atelyenin kurulmasını da beraberinde getirmiştir. Bu şehirlerde önemli üretim ve istihdam nedeni olmuştur. Seramik ya da seramik sanat türü kullanılarak tabak, çanak, sürahi ve kandil yapılmıştır (Aslanapa, 1984:316-333).

Önemli bir diğer süsleme sanatı türü de maden işlemeciliğidir. Türk maden sanatının Orta Asya'ya kadar uzanan uzun bir gelişim süreci vardır. Bu süreç, Büyük Selçuklulardan Anadolu Selçukluları onlardan da Osmanlılara geçen şekilde seyrini devam ettirmiştir. Büyük Selçuklu Dönemi, yapım tekniği ve form bakımından öncü tiplerin yaratıldığı dönem olma özelliğine sahiptir. Söz konusu dönemde malzeme olarak tunç, figür olarak dal ve yapraklar kabartma ve rölyef şeklinde maden işlemeciliği yapılmıştır. Osmanlılarda ise farklı coğrafyaların da etkisiyle malzemeler gümüş, kabartma ve süslemeler altın yıldız ve değişik çiçek ve yaprak şekillerine dönüşmüştür. Bu sanat türünde de sürekli bir arayış ve ilerleme söz konusudur (Yılmaz, 2006). Selçuklu maden sanatı gerçekten çok

güzel örnekler ortaya çıkarmıştır. Bunların en güzel örneklerini şamdanlar oluşturmaktadır. Selçuklu şamdanları, ortalama 21 cm. yükseklikte ve çeşitli teknikte süslemelerle yapılmıştır. Maden olarak da bakır, tunç, pirinç ve gümüş kullanılmış olup, Zengiler ve Memlük zamanlarında da yapımları devam etmiştir. Bu Türk Sanatı ürünleri İstanbul Türk-İslâm Eserleri Müzesi'nde sergilenmektedir. Bu müzedeki bakır üzerine gümüş ve altın katmalı şamdan değişik etkileri göstermesi bakımından ilginçtir. Selçuklu sanatının diğer bir grubunu madenî aynalar meydana getirir. Selçuklu aynaları, şekil ve süsleme bakımından Osmanlı eserlerine de çok fazla etkide bulunmuştur. Aynaların süslemeleri kazıma, kakma tekniği ile figürsüz veya figürlü kompozisyonlardan oluşmaktadır. Özellikle bir eser çok dikkat çekicidir. O da İstanbul Topkapı Sarayı Müzesi'nde bulunmaktadır. Bu eserde tunç üzerine kabartma ayna, rumî, palmet frizi ile dar bir dış bordür (kenar süsü)den sonra rumîlerle süslü geniş kûfi kitabe kuşağı besmele ile başlayan bir dua bulunmaktadır. Ortası simetrik olarak işlenmiş olan ayna nadide özelliكتedir. *“Motif olarak bir fon üzerine dört defa birbirini kovalayan iki hayvan, ilk dönemlerde kullanılmıştır. Bunlar arslan önünde geyik, keçi, sfenks (Yunan mitolojisinde bir hayvan, Mısır'da kadın başlı aslan vücudlu heykel) ve diğer bir hayvandır”* (Aslanapa, 1984:337-338).

Güzel kokular, Osmanlı döneminde, hayatın vazgeçilmez bir parçası olmaktadır. Günümüze intikal eden pek çok gülâbdan ve buhurdan da anlaşıldığı kadarıyla gül kokusunun özellikle tercih edildiği ve yaygın şekilde kullandığı anlaşılmaktadır. “Gülâb”, Farsça birleşik bir isimdir. Türkçesi “gülsuyu” demektir. “Dân” ise, bir ektir. Sonuna geldiği kelimeye “yer, muhafaza” anlamlarını vermektedir. Buna göre, gülâbdan, içine gülsuyu konulan kap anlamına gelmektedir. En eski örnekleri 17. yüzyılda yapılmış olan bu kaplar, altın, gümüş ve bakır gibi madenlerden yapılmaktaydı. Şekil olarak genellikle, şişkin gövdeli, ince ve uzun boyunlu, yuvarlak diplidir. Süsleme olarak ise, kazıma tekniği ile işlenmiş dal, rumî, çiçek ve çeşitli madalyon motifleri kullanılmıştır. Klasik Türk süslemelerinden örnekler bu eserlerle de meydana getirilmiştir. Ayrıca, gülâbdanlar, buhurdanlarla takım oluştururlar (Taşçı, 1996:64-65).

Osmanlı süsleme sanatı sadece bunlardan ibaret değildi. Çok güzel örnekleri bulunmaktadır. Bu örnekler; lâledan, cam ve billur küseler, kandiller, çiçek vazoları, sürahiler, daldırmalar, karlıklar, fincan ve şekerlikler, matara, orduda kullanılan cam kumbaralar, bardak, donanma fenerleri, fanuslar ve renkli cam pencereler geniş ölçüde yapılmıştır. Osmanlı süsleme sanatlarının en önemli temsilcilerinden biri de minyatürdür. Bu sanat abideleri sûname şeklinde yapılmıştır. 16. yüzyıldaki canlı hayat büyük oranda minyatürlerden öğrenilebilmektedir. Bu eserlerden geçide

katılan esnaf arasında, fırınları önünde şişe üfleyen camcı ustaları ve alçı pencere camı takanlar görülmektedir. Osmanlı Ordusu tarafından kullanılmış olan cam kumbaralar bir sanat örneği olarak dikkat çekmektedir. Rodos'ta yapılan kazılarda, Rodos kuşatmasında Osmanlı Ordusu tarafından kullanılıp atılan cam kumbaralar ele geçirilmiştir. Sarhoş İbrahim'in Süleymaniye Camii için yaptığı renkli camlar çok meşhur olmuştur. İstanbul'da Edirnekapı ve Tekfûr Sarayı civarında Osmanlı cam sanayiinin merkezi oluşmuştu. Ayrıca kuvvetli hayvanlarla işletilen büyük ve süslü çarklar ile birlikte bibeklerle perdah yerleri, camhane, güler çile kazan ve ocakları da sanat eseri değeri taşıyacak tarzda yapılmıştır. Bunlar ise, Bakırköy'de Baruthane-i Amire yakınında bulunmaktadır. "Sultan III. Mustafa zamanında (1757-1774) bütün kum ve şişe atölyeleri Tekfur Sarayı arasında toplanmış başka yerde açılması yasak edilmiştir. Yedikule'ye yakın Kumburgaz'ında cam için elverişli ince, beyaz kum çıkarılıp dışarıya bile yollanırdı. Cam, şişe, sırça ve ayna yapanlar diye arı ayrı teşkilât düz cam, renkli cam ve billur olarak üç cins vardı. Abdulmecid zamanında Mehmed Dede adlı bir mevlevî İtalya'da öğrenip gelerek 1848'de Beykoz'da bir atölye açmış "Beykoz İşi" denilen yaldızlı billur köseler, sahanlar, bardak, şişe, lâledan gibi orijinal cam işleri yapmıştır. Renkli spiral süslemeli çeşmî bülbüller de bunlar arasındadır. Paşabahçe Cam Sanayii'nin ilk kökleri de buraya dayanmaktadır". Halılar ve kumaşlar da çok eski Türk geleneğinin tezahürü olarak Osmanlılarda Antalya, Uşak, Gördes, Ladik gibi merkezlerde gelişmiştir. Hayata bakışın dünyadan beklentilerin en güzel ifadelerini halıda anlatma oraya yansıtma çok meşhur bir tekniktir (Aslanapa, 1984:341-363).

Kumaşçılık Türk sanatının eskiden beri en önemli temsilcilerinden biri olarak dikkat çekmektedir. Kumaşlar, Türk sanatkarının yüksek zevkini, üstün kabiliyetini yansıtan eserler olarak dünya pazarlarına hakim olmuş ve çeşitlilikleri, renkleri ve desenleriyle hayranlık uyandırmışlardır. "Yünlü", "sunî", "pamuklu" ve "ipekli" olarak dört ana sınıfta toplanabilecek olan kumaşlar çok çeşitli adlara sahip idiler. Bu adlar; atlas, aba, abanî (afbani ya da ağabani de denir), astar, bindallı, bez, bürümcük, çadır bezi, canfes, çatma, çuha, çözme, dibâ, mermerşahi, kadife, havlu, saf, Şam işi (Dumaska), şayak, panama, patiska, serj, saten, tafta... gibi adlarla anılmaktaydılar. Selimiye ve Vakar gibi şahıs adı verilmiş kumaş isimleri de vardır. Kumaşlara yünlü, pamuklu, ipekli, terilen ve naylon şeklinde kullanılan malzemeye göre de isim verilebilmektedir. Türk kumaş ve kadifeciliği, 15. yüzyılda hızlı gelişme gösterip 16. yüzyılda zirve noktasına ulaşmıştır. Bu noktada, Avrupa, hatta İran pazarlarında hakimiyet kurabilmiştir. İstanbul'daki tezgahların sayılarında Kanunî Sultan Süleyman döneminde o kadar artış sağlanmıştır ki, sayılarının tahdidi için ferman çıkarılması zorunluluğu bile doğmuştu. Ünlü Türk kumaş i-

simleri şu şekilde sıralanabilir: Sereng-i İstanbul, benek-i İstanbul, diba-yı şum seraser-i İstanbul, benek-i Bursa, şah-i benek-i İstanbul, kutn-i Bağdat, çatma-i Bursa, komha-i Hasanpaşa, kemha-ı Şamdan, kemha-i Bursa, mukaddem-i Derviş Paşa, mukaddem-i Hasanpaşa, kutn-i Bursa adlı kumaşlar bu devirlerde dokunmaktaydı. Türk kumaşlarını ünlendiren faktörlerden biri de kullanılan boyalardır. Bu boyalar, uzun tecrübelere dayanan usûllerle imal edilmekte ve az sayıda ustası bulunmaktaydı. Bu kumaş boyacılığı da babadan oğula aktarılan bir sanattı. Kullanılan boyalar tamamen doğal nitelikliydi. Boyalar, ayva yaprağı, zerde çal, sumak, ebegümece çiçeği, palamut, safran, kızıl kök, kırmızı ceviz, siyah mazı yaprağından yapılırdı. Renk olarak Türk kumaşlarında en fazla kırmızı tercih edilmekteydi. Mavi, yeşil, siyah, beyaz bej ve nihayet bazı yerlerde altın rengini ifade edecek kadar tatlı sarı renkler kırmızıdan sonra en çok kullanılan renkler olarak dikkat çekmektedir. Aseli adı verilen bal rengi ile süryanî denilen koyu fındıkiye yakın bir renk kumaşlarda yer almıştır. Tabiatın uçsuz bucaksız kaynaklarından ve köklü gelenek ve göreneklerden ilham alınarak geliştirilmiş olan Türk kumaş süsleme sanatı, stilize edilmek suretiyle sonsuz bir saha haline getirilmiştir. Selçuklular, Tunahanoğulları, Artukoğulları süslemeciliği sürekli geliştirerek Osmanlılara intikal ettirmiştir. Osmanlılar ise, en yüksek seviyeye ulaştırmıştır. Figür olarak çeşitli bitki, hayvan ve gökteki yaratıklar kullanılmıştır. Madalyonlar ve kumaş üzerine yazılar da güzel bir şekilde işlenmekteydi (Çankaya, 1995:64-67).

En önemli Osmanlı sanatlarından biri olan minyatür sanatının kökleri Uygurlara kadar uzanmaktadır. Osmanlı sanatçıları her türlü olayı anlatmak için bu sanat türünü kullanmışlardır. Bu olaylar; çeşitli sosyal hadiseler, devrin çalkantıları, çapullar ve savaşlar şeklinde olmuştur. Minyatürlerde tabiat sevgisinin hakim olduğu görülebilmektedir. Portre resimleri, tarihi konular ve saray hayatına ait sahneler, şehir ve kale manzaraları Osmanlı minyatürçülüğünde karakteristik eserlerde temel konular olarak işlenmiştir. Osmanlı minyatürleri, kompozisyon şemalarında ve arka plandaki manzaralarda İran'da yerleşmiş olan bazı geleneklere bağlı kalmakla beraber esas itibarıyla realist bir görüşle yapılmıştır. Resimlerde sınırlı imkânlarla gerçek olaylar mümkün olduğu kadar canlandırılmıştır. Tarihî olayların ancak birer defa tasvir edilmesi yüzünden tiplerin yaratılması ve geliştirilmesi imkânı olmamış ve Osmanlı minyatüründe çok belirli bir üslûp da yaratılamamıştır. Minyatürlerde renk olarak genellikle kırmızının hakimiyetindeki parlak ve canlı renkler kullanılmıştır. Figürlerde genellikle neşeli bir havayla bazen de karikatür sanatına kaçan bir ifade ağırlık kazanmıştır (Aslanapa, 1984:364-385).

Türk-İslâm dünyasında yazı, güzel sanatların en üstün dalı olarak yer almıştır. Yazı, su (şadırvan) ile, cami, medrese ve diğer mimarî unsurlarla bir bütünlük oluşturur. İslâm medeniyet dairesine dâhil olmadan önce Türkler, doğu medeniyetinin oluşması için çalışmışlardır. Dolayısıyla İslâm devrinden önceki devirlerde de yazıyı bir sanat unsuru haline getirip kullanmışlardır. Daha önce ortaya koyulmuş olan Uygur uygarlığının anıtları, yazıları, süslemeleri ile birlikte hem anlatım hem sanat zevkini doyuracak karaktere sahiptiler (Bilhan, 1988:104). “İslamiyeti kabul edince Kur’an ile birlikte Arap harflerini almış, fakat bunu estetik bir yazı haline getirmişlerdir. Arap sülüs ve celileri kûfî yazı gibi bir süsleme sanatı halinde iken Türklerin elinde yazının kendisi bir sanat yüksekliğine varmıştır. Kur’an’ın bir sanat eseri olarak yazılması İstanbul’da Türklerle gerçekleşmiştir.

15. yüzyılda Amasyalı Şeyh Hamdullah, altı çeşit yazıyı ele alarak klasik Yunan ve Rönesans sanatında insan vücudunun anatomik nispetler üzerinde tasvir edilmesine benzer bazı esaslarla sağlam temeller kurmuştur. Bundan sonra Hamdullah hattatların kubbesi ünvanını alarak bütün İslâm ülkeleri hattatlarının ustası olmuştur” (Aslanapa, 1984:386-387). İlim ve sanata çok değer veren Osmanlı hükümdarları, sanatçılara ödül olarak paralar, yardımlar ve maaşlar bağışlayarak sanatı sürekli teşvik ederlerdi. Bir örnek olarak şu verilebilir: Padişah, sanatkârlardan Es’ad Efendi’nin yazdığı tarihi esere Kanlıca’da bir yalı satın alacak miktarda para bağışlamıştır. Bu miktar 20.000 kuruş düzeylerinde olmuştur. Bir başka örnek olarak da, IV. Mehmed’in bir sanatseverlik örneği olan davranışı verilebilir: O, yazarların borçlarının tamamını ödemiştir. Bu anlayış ve yaklaşımlar, sanatçıyı motive eden güç olarak çok büyük bir öneme sahipti (Çabuk, 1995:36-37).

Yazı ile ilgili olarak iki sanat kolu öne çıkmıştır. Bunlardan biri tezhib diğeri ise hat sanatıdır.

Tezhib, geleneksel Türk süsleme sanatlarının çok yaygın bir kolu olup Arapça’da “altınlama” anlamına gelen bir süsleme tekniğidir. Kur’an, dua, bilim ve edebî yapıtlarda erken örneklerini bulmak imkânı vardır. Türk sanatçıların çok değişik üslûplarda yarattığı tezhibler, çoğunlukla dini kitaplarda yer almıştır. Osmanlı döneminde tezhib çalışmaları devlet güvencesi altında yapılmaktaydı (Küçük Ayasofya Hat-Tezhib Web Sayfası).

Türk hat sanatı denilince, Türklerin İslâmiyeti kabul edişlerinden sonra okuma yazma vasıtası olarak seçtikleri Arap asıllı harflerle vücuda getirilen sanat yazıları anlaşılır. Osmanlıda daha ileri noktalara taşınmış

olan hat sanatının ilk örnekleri Araplar tarafından verilmiştir (Küçük Ayasofya Hat-Tezhib Web Sayfası). Bu sanat türü de Osmanlı tarafından devlet güvencesi ile yapılmış olan ve çok ileri noktalara taşınan sanat türlerinden olmuştur.

Ayrıca Osmanlıda çok önemli yer tutan çadır işlemeciliği de süsleme sanatları arasında zikredilmesi gerekli olanlardan biridir. Çadır süslemelerinde kullanılan çinbulutu, üç yuvarlak benek (çintemani) motifleri çok güzel kullanılmıştır. Bu işlemlerdeki yabancı kültür kalıntıları ise sadece isimlerinde kalmıştır.

3. Osmanlı Süsleme Sanatlarının Türk Kültür Tarihi Açısından Önemi

Türk kültürünün her bakımdan doruğunu Osmanlı evresi temsil etmektedir. Bu sanat ve özellikle de süsleme için daha çok geçerlidir.

Kültürlerin geçmişini çok net bir şekilde ortaya koyan unsurların en başta gelenleri somut olanlardır. Özellikle İslâm dünyasındaki tasvir den kaçış, insanların duygu ve düşüncelerini başka şekilde yansıtmalarına sebep olmuştur. Türk insanı da Osmanlı döneminde içindeki güzel sanat ruhunu süslemecilik ile yansıtmaya çalışmıştır.

Bir toplumdaki sanat duyarlılığını da en kesin bir biçimde o toplumdaki süsleme sanatlarında görebilmek mümkündür. Hem İslâmiyet öncesi hem de İslamiyet sonrasında Türklerin hakimiyet alanlarında çeşitli süsleme geleneklerinden etkilenmesi söz konusu olmuştur ve bu etkilenme de doğaldır. Ancak bahsedilen etkilenme çok kısa süreli olmuştur. Bununla beraber gerek renk, motif ve kompozisyon açısından olsun, gerekse Türklere özgü sadelik bakımından olsun Türk süsleme sanatlarının örnekleri Türk duyuş ve düşünüşünün en önemli ifade aracı olmuştur. Bu sebeple Türk süsleme gelenek ve kültürünün ürünleri, Türk Sanatının yakın ilişkide bulunduğu diğerlerinden çok kolay bir biçimde ayırt edilebilir (Osmanlı Medeniyeti Web Sayfası).

Kısacası basit görünen sanat unsurlarının bile binlerce yıllık bir kültürel birikimin meyvesi olduğu bir gerçektir. Kültür ürünü olmasından, toplumların geçmişini ortaya koyduğundan, nesilden nesile intikal ettirilen kültürel miras olmasından dolayı ve bu özellikleri de en somut bir biçimde ifade edişinden ötürü süslemecilik çok önemlidir. Ayrıca bu önemleri sebebiyle tarih ve sosyolojinin, kültür tarihinin de en önemli uğraşı alanlarından birisi olma özelliğine de sahiptir.

Sonuç:

Kültür, bir milletin yaşama tarzına verilen addır. Buna göre sanat da kültürün unsurlarından biri olmaktadır. Doğal olarak Türk sanatı da Türk kültürünün bir unsuru olacaktır. Türk sanatına Türk kültürü ve İslâm medeniyeti büyük oranda kaynaklık etmiştir.

Osmanlı medeniyetinin Hunlara kadar inen, Hunlardan Uygurlara, Uygurlardan Karahanlı ve Gaznelilere, onlardan Selçuklulara kadar devam edegelen silsileyle ifade edilebilecek millî kültür temeli vardır. Çinilerden musikiye, minyatürden yazı sanatına kadar her sanat sahasında geçmişten beri devralınan millî kültürün izleri bulunmaktadır.

Osmanlı medeniyetinin önemli göstergelerinden olan sanat, abideleşmiş eserlerle üç kıtaya yayılmış eserlerde varlığını ortaya koymuştur. Geçmişteki toplum yaşamını en net bir biçimde insanlığa takdim eden sanat eserleri, bilim adamlarında, sanatın aynı zamanda bir kültür tarihi olduğu fikrini pekiştirmiştir. Bu açıdan değerlendirmeye alınması gerekmektedir.

Sanat türlerinden özellikle süsleme sanatları, tasvir yasağına toplumun nasıl bir cevap verdiğini ortaya koyması bakımından ilginç olma özelliğine sahiptir. Ayrıca, toplumda var olan duygu ve düşünceleri, aile şeklini, sınıf yapısını ve yönetim biçimini ortaya koyması bakımından önemlidir. Özellikle minyatür sanatı ile Türk insanı kendini gelecek nesillere aktarma dilini çok iyi kullanmıştır.

KAYNAKÇA:

- ARVASI, Seyyid Ahmet (1990) **Diyalektiğimiz ve Estetiğimiz**, Burak Yayınevi, İstanbul.
- ASLANAPA, Oktay (1978) “*Tarihi Türk Eserlerinin Bugünün Sanatındaki Yeri*”, **Türk Kültürü**, Sayı:190, Ankara-Ağustos, s.591.
- ASLANAPA, Oktay (1984) **Türk Sanatı**, Remzi Kitabevi, İstanbul.
- AYVAZOĞLU, Beşir (1992) **İslâm Estetiği**, Ağaç Yay. İstanbul.
- BİLHAN, Saffet (1988) **Orta Asya Bilgin Türk Hükümdarlar Devletinde Eğitim-Bilim-Sanat**, Türkiye Diyanet Vak. Yay., Ankara.
- ÇABUK, Vahid (1995) “*Kitap, Osmanlı’da En Güzel Hediye*”, **Tarih ve Medeniyet**, Sayı:19, Eylül, s.36.37.

ÇANKAYA, Necati (1995) “*Türk Kumaşları ve Kumaş Süslemeciliği*”, **Tarih ve Medeniyet**, Sayı:19, Eylül, s.64-67.

ERÖZ, Mehmet (1985) “*Türk Topuluklarının Ölüm Adetleri Üzerine Bir Deneme*”, **Türk Dünyası Araştırmaları Fındıkoğlu Armağanı**, İstanbul-Nisan, s.56-60.

GAZALİ (1979) **Kimya-i Saadet** (Çeviren: Ali Arslan), Arslan Yay. İstanbul.

GÜLENSOY, Baybars (1994) “*Kaya, Duvar, Fresk ve Balballarda Eski Türk Tipi Figürleri*”, **Türk Dünyası Araştırmaları**, İstanbul, Ağustos, s.121

HAMİDULLAH, Muhammed (1996) **İslâm’a Giriş**, Türkiye Diyanet Vak. Yay. Ankara.

Osmanlı Medeniyeti Web Sayfası, <http://www.osmanlimedeniyeti.com>
Alındığı tarih: 06.04.2006.

TAŞÇI, Hazma (1996) “Gülabdan ve Buhurdanlar”, **Tarih ve Medeniyet**, Mayıs, Sayı:27, s.64-65.

“Tezhib Sanatı”, Küçük Ayasofya Hat-Tezhib Web Sayfası,
<http://www.hat-tezhib.com/tezhip1.php> Alındığı tarih:
06.04.2006.

YILMAZ, Tarcan “Maden Sanatı”, Alındığı Tarih: 06.04.2006.

<http://www.istanbul.edu.tr/bolumler/guzelsanat/maden.htm>